

Naiset ja diakonia ortodoksisessa kirkossa

Teologian professori Carrie Frederick Frostin esitelmä Naisen eletty ortodoksisuus -seminaarissa Valamon luostarissa 15.9.2023.

Johdanto

Kristittyinä meidät kaikki on kutsuttu palvelemaan, ei palveltaviksi. Ymmärrämme tämän palvelemisen, *diakonian*, käyttäkseni Uudessa Testamentissa usein esiintyvää kreikan sanaa, käsittävän niin yksilöt kuin koko kirkonkin, ja nämä molemmat seuraavat Jeesuksen Kristuksen antamaa esimerkkiä palvelevana johtajana (Matt. 20:28; Mark. 10:45; Joh. 13:1-17). Diakonia on riemastuttavan laaja käsite, sillä se pitää sisällään rakkaidemme palvelemisen ja hoitamisen, mutta myös niiden palvelemisen ja hoitamisen, joita emme rakasta tai jotka eivät rakasta meitä. Diakonia merkitsee kirkollisten yhteisöjemme palvelemista, mutta myös kirkkomme ulkopuolisten ihmisten ja yhteisöjen palvelua. Diakonia voidaan jopa käsittää omasta särkyneestä maailmastamme huolehtimisena, inhimillisenä vastuuna kirkastaa se mikä on rikki ja mikä on vielä korjattavissa Jumalan valtakunnan tällä puolen.

Kristillinen kutsu diakoniaan on kutsuna universaali. Se ei rajoitu ihmisen statukseen, luokkaan, rotuun tai sukupuoleen. Kuitenkaan ortodoksinen kristillinen yhteisö ei kunnioita tätä kutsua suhteessa naisiin. Usein naiset eivät pysty täyttämään diakonian tehtäväänsä eikä naisten ei ole aina mahdollista tarjota rakastavaa palveluaan toisilleen, kirkolle ja koko maailmalle.

Puhun tänään naisten ja diakonian asemasta nykypäivän ortodoksisessa kirkossa alueilla, jotka tunnen parhaiten Pohjois-Amerikassa, mutta viittaa myös Eurooppaan ja Afrikkaan. Sallikaa minun aloittaa kertomalla omasta kasvamisestani ortodoksisessa kirkossa.

Isäni perhe muutti Valko-Venäjältä Yhdysvaltoihin. Kasvoin maahanmuuttajaseurakunnassa, jonka jäsenet olivat eri puolilta Itä-Eurooppaa tulleita slaaveja. Onnekseni tuo seurakunta oli täynnä uskovaisia ortodoksinaisia, mukaan lukien äitini, joka kääntyi ortodoksisuuteen mentyään naimisiin isäni kanssa. Pienenä lapsena panin merkille, että jokaisessa palveluksessa paikalla oli enemmän naisia kuin miehiä. Alttarissa oli vain miehiä, mutta lukumäärällisesti heitä oli merkittävästi naisia vähemmän. Kotikaupunkini seurakunta ei ole tässä suhteessa poikkeus. Maailmanlaajuisesti monet ortodoksyhteisöt heijastavat tätä sukupuolten epätasaista jakautumista, mukaan lukien Suomen ortodoksinen kirkko, jonka kaikista jäsenistä vuoden 2007 lopussa oli 56 prosenttia naisia.¹

Nuo naiset eivät olleet vain yltäkylläisesti läsnä, vaan he myös siivosivat ja kokkasivat. Joka viikko tietty joukko heitä siivosi koko kirkkorakennuksen ja jokaisen palveluksen jälkeen he tarjosivat kahvia ja ruokaa. Nämä teot olivat diakonian tekoja, ja tällainen vieraanvaraisuus on seurakuntaelämälle jotain pyhää ja aivan korvaamatonta. Siivoamisen ja kokkaamisen ei tietenkään tarvitse kuulua yksinomaan naisille enkä koskaan haluaisi sanoa, että naisten roolit seurakunnassa olisi lukittava vain niihin. Mutta haluaisin välttää tällaisen kodinomaisen diakonian roolin vähättelyä. Sen sijaan haluan antaa pöytien ja käsinojien pyyhkimisen tai kahvikuppien tiskaamisen tai englantilaisten muffinien voitelun kaltaiselle rakkaudelliselle huolenpidolle arvostusta.

Tässä oman kotikaupunkini seurakunnan naisten esimerkissä olemme *vieraanvaraisuuden diakonian* äärellä, diakonian muodon, jonka arvelen kuuluneen aina osaksi ortodoksinaisten elämää. Samalla me myös näemme alttarissa vain miehiä. Seurakunnan neuvostoon kuului myös vain miehiä, vain miehet lukivat epistolaa tai toimivat muissa lukijan tehtävissä. Tämä herätti

¹ Ks. "The Gender Gap in Religion around the World" Pew Research Center, March 22, 2016, <https://www.pewforum.org/2016/03/22/the-gender-gap-in-religion-around-the-world/> ja Helena Kupari and Tatiana Tiaynen-Qadir, "Women as agents of glocalization in the Orthodox Church of Finland" in *Women and Religiosity in Orthodox Christianity* edited by Ina Merdjanova (New York: Fordham University Press, 2021) 210.

minussa kysymyksen: miksi naiset ovat niin selkeästi elintärkeitä kirkon elämälle osallistuen hurskaasti palveluksiin ja huolehtimalla tarpeistamme ja kirkkotilasta, mutta nähtävästi ei lainkaan tärkeitä liturgiselle elämälle tai seurakunnan johtamiselle? Minulla kävi onni, sillä seurakunnassani oli kärsivällinen ja älykäs pappi, joka otti vastaan lukuiset kysymykseni ja hän oli ensimmäinen ihminen, joka kertoi minulle naisten osallisuudesta varhaiskristillisessä elämässä sekä palvelutehtäväänsä vihityistä diakonissoista, jotka kerran olivat osa kirkon elämää.

Kotikaupunkini seurakunnan antamien kokemusten, papin kanssa käytyjen keskustelujen ja omieni, kirkon historiaan ja teologiaan keskittyneiden tutkimusteni jälkeen minulle valkeni, että ortodoksiseen elämään sisältyi tiettyjä paradokseja. Yhtäältä naiset ympärilläni olivat hurskaampia, enemmän läsnä kuin miehet ja naiset harjoittivat myös vieraanvaraisuuden diakoniaa. He taatusti, muiden ortodoksinaisten tapaan kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa, harjoittivat toimijuuttaan monilla muillakin tavoin.² Mutta toisaalta heidän diakoniansa oli ulkoa rajoitettua vain vieraanvaraisuuteen. Heiltä diakonia liturgian tai johtajuuden kautta oli suljettu.

Tämä tuo meidät nykypäivän ortodoksinaisten tilanteeseen. Naiset ovat mukana ortodoksisen kirkon elämässä ja opetuksissa, ja kirkkomme ovat täynnä kuvia ja kertomuksia Äidistä ja Jumalasta sekä naispyhistä, mutta samalla monet ortodoksisen kirkon käytännöt parhaimmillaan vain rajoittavat tai estävät naisten diakonian toteuttamista, huonoimmillaan ne marginalisoivat tai vähättelevät naisia. Kaikki tämä on haitaksi niin ortodoksiselle kirkolle kuin yhteiskunnalle laajemminkin.

Kaikki tämä tapahtuu Kristuksen kirkossa, Kristuksen, joka otti naisia lähimmiksi ystävikseen, joka ilmestyi heille ylösnousemuksensa jälkeen ja joka radikaalisti nosti naiset miesten vertaisiksi. Varhaiskirkossa, jossa kulttuuriset esteet olivat vielä suuremmat, tätä kutsua noudatettiin monin tavoin, esimerkiksi naisten johtamisessa kotikirkkoissa. Vihityt diakonissat palvelivat yhteisöjä niin liturgisesti kuin pastoraalisestikin. Kirkon kristologinen suuntautuminen näkee miehet ja naiset molemmat Jumalan kuvaksi ja kaltaisuuteen luoduiksi ja molemmat sukupuolet kutsuttuina jumaloitumiseen. Silti institutionaalinen ortodoksinen kirkko on usein poikennut tästä ideaalista, eikä koskaan ole täysin toteuttanut sitä.

Me emme kuitenkaan elä yksin lankeemuksen jälkeen, vaan *anno domini*, Herran vuonna. Me elämme Kristuksen inkarnaation jälkeisessä ajassa. Tämän tulisi muuttaa tapaa, jolla tarkastelemme naisten diakoniaa. Meidän ei ole tarkoitus hyväksyä hiljaisesti todellisuutemme rikkonaisuutta ja jatkaa olemassa olevien sortavien elementtien tukemista, vaan kaikin voimin ja parhaalla mahdollisella tavalla (siinä määrin kuin se on mahdollista ennen Jumalan valtakunnan tuloa) pyrkiä täydellistämään ja kirkastamaan maailmaa, mukaan lukien kirkkoa. Meidän on arvioitava missä ja milloin kirkko on epäonnistunut omien periaatteidensa noudattamisessa ja meidän on ripeästi toimittavat parantaaksemme tilannetta, jotta ortodoksinaisia arvostettaisiin yhtä paljon kuin miehiä jo heidän elinaikanaan ja jotta naiset ortodoksisessa kirkossa voisivat harjoittaa diakoniaansa sen koko täyteydessä.

Tässä hengessä puhun tänään naisista ja diakoniasta sellaisia kuin ne tulevat ilmaistuksi ortodoksisen kirkon liturgiassa ja johtamiskulttuurissa. Puhun ensin naisista, johtamisesta ja diakoniasta. Sitten etenen naisten diakoniaan lukijoina, veisaajina ja myös diakonissoina. Tulen kuvailemaan havaintoja, joita olen tehnyt näiltä osin naisten ja diakonian asemasta ja myös tarjoamaan muutamia rakentavia kommentteja siitä, miten ortodoksisen kirkon tulisi täydemmin valjastaa naisten diakonian lahjat käyttöönsä.

Naiset, diakonia ja johtaminen

² Naisista ja toimijuudesta ortodoksisessa kirkossa, ks. Merdjanova, *Women and Religiosity in Orthodox Christianity*.

Kuten sanoin, naiset ovat aina olleet välttämättömiä ortodoksisen kirkon olemassaololle ja jatkuvuudelle, vaikka kirkko ei olekaan aina yltänyt omien ideaaliensa tasolle. Nykyään uutta on, että naiset ovat merkittävässä määrin astumassa kirkon elämän johto- ja palvelutehtävissä sellaisiin asemiin, joissa naisia ei ole ennen ollut.

Annan muutaman esimerkin. Naiset palvelevat nykyään kirkon hallinnossa, eli seurakuntien ja hiippakuntien hallintoelimissä. Nykyään kotikaupunkini seurakunnan naiset istuvat seurakunnan neuvostossa, mitä oli lapsuudessani mahdotonta kuvitellakaan. Ikonimaalauksen piirissä oli vielä 50 vuotta sitten vain hyvin harvoja naismaalareita, mutta nykyään naismaalareita suorastaan tulvii tähän ortodoksisen elämän tärkeään tehtävään. Täällä Suomessa yli 90 prosenttia Suomen ikonimaalarit ry:n jäsenistä on naisia.³ Kirkollisen diplomatian alueella vaikuttaa useita ortodoksinaisia, jotka edustavat ortodoksista kirkkoa ortodoksien välisissä ja ekumeenisissa ympyröissä, kuten Kirkkojen maailmanneuvostossa. Naisia toimii usein myös seurakuntien, hiippakuntien tai ortodoksisten instituutioiden varainhoitajana tai niiden johtavina talousammattilaisina. Näissä esimerkeissä näkyy, että jotkut naiset astuvat näihin rooleihin palkattuina osana uraansa ja toiset taas tekevät työtä vapaaehtoisina. Molemmissa tapauksessa naiset osallistuvat diakoniaan ortodoksisen kirkon nimessä ja sen puolesta.

Lukuisten naisten siirtyminen näihin tehtäviin on uusi ilmiö. Aina on ollut olemassa paikallisia yksittäistapauksia ja poikkeuksia, mutta nyt naisten osallistumisesta kirkon johtoon on tulossa normi. Taustalla vaikuttavat monet tekijät, joista yksi on taatusti yhteiskunnallinen: naisille on nykyään avoinna monia erilaisia koulutuksen, harjoittelun, rahoituksen ja ammatillisten mahdollisuuksien muotoja, ja niinpä naiset tuovat mukanaan omat taitonsa ja kokemuksensa myös kirkollisiin yhteisöihinsä. Lisäksi ortodoksinen kirkko itsessään, niin papisto kuin maallikotkin, hyväksyvät ja rohkaisevat naisia nykyään enemmän omaksumaan itselleen tiettyjä tehtäviä ja rooleja.

Koskaan aiemmin historiassa ortodoksinaiset eivät ole saaneet tarjota samassa määrin oleellista tietotaitoaan ortodoksisen kirkon konsiliaariseen, synodaaliseen, oikeudelliseen ja seurakunnalliseen elämään. Näille naisille johto- ja hallintotehtävien antaminen, naisten osaamisen, taitojen ja kokemuksen jatkuva ottaminen osaksi kirkon elämää, on linjassa kirkon diakonisen eetoksen kanssa ja samalla valtava palvelus kaikille uskovaisille maailmanlaajuisesti. Naisten harjoittamalla diakonialla erilaisissa tehtävissä ortodoksisessa kirkossa tulee olemaan monia ja kauaskantoisia seurauksia, asuivatpa he Afrikassa, Suomessa, Kreikassa, Yhdysvalloissa tai missä tahansa.

Naiset, diakonia ja pappeuden alemmat asteet

Naisten ja diakonian erästä toista ulottuvuutta ortodoksisessa kirkossa kutsutaan usein pappeuden alemmiksi asteiksi. Alemmat asteet tarkoittavat pohjimmiltaan tiettyä kirkkoyhteisössä tehtävää pyhitettyä tehtävää, johon kuuluu tiettyjä velvollisuuksia. Lukija, kanttori ja ipodiakoni ovat yleisimmät pappeuden alemmat asteet nykyisessä ortodoksisessa kirkossa.

Vaikka nämä alemmat asteet ovat ortodoksisessa kontekstissa olleet muodoltaan historiallisesti liukuvia, niiden katsotaan olevan erillään varsinaisesta pappeudesta, sillä lukija, veisaaja ja alidiakoni siunataan tehtävänsä heidän hiuksiaan leikkaamalla (tonsuuri), kun taas diakoni, pappi ja piispa vihitään pappeuteen. Käytän tässä termiä tonsuuri, sillä se on yleisessä käytössä ja se on terminä kuvaava: pieni pala siunattavan hiuksia leikataan symbolina kaikkeen pappeuteen kuuluvalla itsekieltämyksen hengelle. Joskus puhutaan tonsuurin sijaan siunauksesta tai pyhittämisestä. Tulen myöhemmin selventämään eroa tonsuurin, siunauksen ja pyhittämisen sekä vihkimyksen eroa tavalla, jolla on merkitystä ortodoksiselle ekkelesiologialle.

³ Kupari and Tiaynen-Qadir, "Women as agents of glocalization", 210.

Pappeuden alempien asteiden tarkat tehtävät ja roolit tunnetaan yleensä käytännössä, vaikka niiden taustalta ei ole vankkaa näyttöä tai tyhjentävää määritelmää ortodoksisen kirkon teologiassa tai ekkelesiologiassa. Lukija lukee vaihtuvia Raamatun tekstejä palveluksissa (epistolien ja psalmeja, mutta ei evankeliumia) ja hänet voidaan pyytää ohjaamaan ei-papillista palvelusta, jossa eukaristiaa ei toimiteta. Veisaaja (tai kanttori) laulaa ja veisaa kirkkoveisuja kunkin päivän ohjeiden mukaan. Ipodiakoni avustaa ehtoollisjumalanpalveluksessa sekä huolehtii alttarista ja papiston puvuista. Kaikkiin näihin tehtäviin sisältyy diakoninen puolensa; jokaisessa on perustavasti omalla tavallaan kyse kirkon palvelemisesta, tukemisesta ja ravitsemisesta.

Naisten osallistumiselle näihin kaikkiin pappeuden alempiin asteisiin ei ole olemassa kanonisia, teologisia tai pastoraalisia kieltoja. Historiasta löydämme esimerkkejä naisista, jotka ovat näin palvelleet ja näitä esimerkkejä esiintyy tänäkin päivänä. Mutta useasti miehet täyttävät yhä valtaosan näistä tehtävistä. Ortodoksinen tutkija Teva Regule ehdottaakin, että näiden tehtävien ”klerikalisaatio” on yksi mahdollinen syy naisten poissulkemiselle pappeuden alemmista asteista.⁴ Vaikka ei ole olemassa mitään teologiaan, liturgiseen elämään tai traditioon perustuvaa polkua lukijasta pappeuteen (tai ylipäätään mistään alemmasta asteesta pappeuteen), on lukijan aste kirkon lähihistoriassa ryhdytty ymmärtämään, mahdollisesti roomalaiskatolisesta vaikutuksesta, ”pappeuden ensimmäisenä askelmana”⁵. Tämä perusteeton yhteys pappeuteen on kenties tarpeettomasti estänyt naisilta pääsyn palvelemaan alemmissa asteissa ortodoksisessa kirkossa.

Omana elinaikanani naisten määrä on näkyvästi kasvanut lukijoina ja veisaajina, mutta vain pieni osa heistä muodollisesti siunataan tai heidän hiuksiaan leikataan tehtävänsä varten. Tätä on mahdotonta oikeuttaa: on kriittistä, että naisten kirkolliset palvelutehtävät saavat julkisen ja selkeän tunnustuksensa. Eräs esimerkki elävästä elämästä: eräs ortodoksinen ystäväni kuvaili tapahtumaa, joka sai hänet ”radikalisoitumaan”. Hänen seurakunnassaan keski-ikäinen nainen, jolla oli selkeä ääni, oli toiminut lukijana vuosikymmenien ajan ja tunsu palveluskierron ja liturgian pappiakin paremmin. Silti nainen ohitettiin, kun oli aika siunata uusi lukija. Seurakunnassa vierailut piispa siunasi lukijaksi naisen sijaan nuoren miehen, joka vain harvoin kävi palveluksissa, suurin juhlamenoin. Kaikki hyväksyivät miehen saaman siunauksen eivätkä kyselleet sen perään miksi naisen työ jäi huomiotta. Ja ensi viikolla tuo nainen oli taas paikalla palvelemaan, vailla tunnustusta ja alemmaa vihkimystä, kun taas mies jatkoi samaa harvaa kirkossakäyntiään. Kun ortodoksit näkevät naisia tekemässä alempiin asteisiin kuuluvia palvelutehtäviä, mutta vailla virallista tehtävänsä tunnustamista, on viesti selvä: naiset ovat vähemmän kuin miehet, sopimattomia liturgisiin tehtäviin ja heidän diakoniaansa ei arvosteta. Tätä naisten vähättely vahingoittaa kaikkia ja estää ortodoksista kirkkoa hyötymästä naisten diakoniasta pappeuden alemmissa asteissa.

Kertomus tuo esiin tärkeän seikan: ilman kirkon tunnustamia naisten rooleja ja palvelutehtäviä, jää naisten osallisuus näissä tehtävissä paitsi vaille arvostusta tai näkemistä, mutta se tekee heidän palvelutehtävästään myös epävarmaa. Naiset usein summittaisesti korvataan, kun virallisesti tonsuurin saanut mies tai uusi pappi tulee seurakuntaan. Kun naiset eivät saa tonsuuria niihin rooleihin, joita he ovat muutenkin hoitaneet, ovat he aina vallankäyttäjien (miesten) mielivallan alaisia. Tämä vähenisi minimiin, mikäli nainen tunnustettaisiin virallisesti lukijaksi. Yksinkertaisesti sanoen naisten diakoniasta ei tulisi tehdä miehistä riippuvaista.

Diakonia ja diakonissat

⁴ Teva Regule, “Liturgy as Relationship: Reflections and Considerations on the Participation in the Liturgical Assembly of the Orthodox Church”. *Sophia Institute Conference*, 2008, 8.

⁵ Isabel Hapgood, trans. *Service Book of the Holy Orthodox-Catholic Apostolic Church*. Englewood (New Jersey: Antiochian Orthodox Christian Archdiocese, 1975) 308.

Seuraavaksi käsittelen diakonisoja ortodoksisessa kirkossa. Aiemmin puhuin diakonian muodoista kirkon toisissa palvelutehtävissä ja johtotehtävissä. Diakonaatti on kuitenkin diakoniaa *par excellence*.

Kristinuskon ensimmäisinä vuosisatoina muodostui ekklesiologinen ymmärrys vihkimykseen perustuvasta pappeudesta, jonka oleellisia osia kirkolle olivat diakonaatti, pappeus ja piispuus. Alle vuosisata Kristuksen kuoleman jälkeen Ignatios Antiokalainen kirjoitti: ”Samaten kaikkien tulee osoittaa kunnioitusta diakoneille niin kuin Jeesukselle Kristukselle; samoin piispalle, joka on kuva Isästä, ja presbyteereille, jotka muodostavat ikään kuin Jumalan neuvoston ja apostolien liiton. Ilman näitä ei voida puhua kirkosta.”⁶ Jokaiselle viralla oli oma roolinsa, ja diakonin rooli oli näiden kolmen joukossa kriittinen. Yli diakoni John Chryssavgis on kuvannut näiden kolmen viran ideaaleja: ”Jos pyrimme täyteläisempään näkyyn vihityn pappeuden luonteesta, tulisi tunnistaa piispan rooli ykseyden siteenä ja opin puolestapuhujana. Samoin tulisi arvostaa presbyteerin roolia papin toimittaessa Kristuksen läsnäoloa paikallisessa yhteisössä. Ja kirkon tulisi todentaa diakonin roolia palvelijana, joka täydentää ja täydellistää tätä ykseyden ja yhteisön ympyrää paikallisessa kirkossa.”⁷ Ideaalitulanteessa diakoni toimii papiston ja kansan välisenä linkkinä ja näin ilmaisee ja ajaa koko kirkon diakonista eetosta.

Olemme ajautuneet merkittävän kauan tästä pappeuden perusteita luonnehtivasta näystä. Useimmille meille läntisille ortodokseille diakoni on yhä jonkinlainen anomalia, harvinainen otus, joka tyypillisesti toimii vain liturgisena avustajana tai sitten diakonius on vain hankala, vuorokauden mittainen väliasema matkalla pappeuteen. Pappeuden ylemmät asteet ovat myös määrällisessä epäsuhdassa. Vertailun vuoksi Justinianoksen lakikoodeksissa 500-luvulta määrättiin seuraavasti eri papiston jäsenien maksimimäärästä Hagia Sofian katedraalissa: ”ei enempää kuin 60 pappia, sata diakonia, 40 diakonissaa...” Nykypäivän köyhtynyt ymmärrys diakonaatista saa meidät kärsimään tästä ekklesiologisesta epätasapainosta ja meiltä on eväty diakonaatin tehtävä ”täydentää ja täydellistää ykseyden ja yhteisön ympyrää.” Lisäksi meillä ei ole myöskään diakonisoja.

Monet historialliset lähteet kristinuskon ensimmäiseltä vuosituhannelta vahvistavat ja valaisevat diakonisojen tehtäviä kirkossa ja tämä on merkittävää erityisesti ortodoksisessa kristillisyydessä, joka antaa niin suuren painoarvon menneille asioille. Diakonisoista puhutaan Raamatussa, kirkon kanoneissa, pyhien kirjeissä ja kirjoituksissa sekä palveluskaavoissa. Luon lyhyen katsauksen näihin lähteisiin.⁸

Pyhä apostoli Paaveli kertoo kirjeessään roomalaisille diakonissa Foibesta, jota muistelemme ortodoksisessa kirkossa pyhänä: ”Annan teille suositukseni sisarestamme Foibesta, joka on Kenkrean seurakunnan palvelija (diakoni). Ottakaa hänet vastaan Herran palvelijana niin kuin pyhille sopii ja auttakaa häntä kaikessa, missä hän tarvitsee teitä. Onhan hän itsekin ollut tukena monille, myös minulle.” (Room. 16:1-2) Vaikka pappeuden asteet eivät olleet ensimmäisellä vuosisadalla täysin muotoutuneet, ortodoksinen kirkko näkee Foibessa prototyypin tehtävälle, josta myöhemmin kehittyi diakonissan palvelutehtävä.⁹

⁶ *Kirje trallislaisille*, 3. Apostoliset isät, 82. Suom. Heikki Koskenniemi. Jyväskylä: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisu 163.

⁷ John Chryssavgis, ”The Missing Link in Ministry: A Fresh Look at the Diaconate”. St. Phoebe Center, *The Male and Female Diaconate*, October 17, 2017

⁸ Kattavammat historialliset katsaukset diakonisojen asemaan, ks. Fitzgerald, *Women Deacons*; Karras, ”Female Deacons”; Madigan and Osiek, *Ordained Women*; Theodorou, *‘H Cheirotonia ‘H Cheirothesia*; Vagaggiani, *Ordination of Women*; Wijngaards, *Ordained Women Deacons*; and Zagano, *Holy Saturday*.

⁹ Huomaa Foibesta [kreikan kielessä] käytetty sana ”diakoni”. Muinaisessa kirkossa käytettiin sanoja ”diakoni” ja ”diakonissa” vaihtokelpoisesti puhuttaessa diakonaattiin kuuluvista naisista. Fitzgerald, *Women Deacons*, xiv, ks. myös alaviite 1, xix. Käytän omissa kirjoituksissani yleensä sanaa ”diakonissa”, sillä minusta se on elegantimpi termi, jolla erotetaan heti diakonaattiin kuuluvat miehet ja naiset.

Jumalanpalveluskaava diakonissojen vihkimiselle sisältyy ortodoksisen kirkon varhaisimpaan euhologioniin 700-luvulta (Barberini Kr. 336). Diakonissojen tehtävät vaikuttavat olleen moninaiset ja ymmärryksemme niistä on peräisin lukuisista lähteistä, kuten kaiveruksista, kanonisesta laista ja konsiliaarisista sekä muista kirkon dokumenteista.¹⁰ Antiikin sukupuolijakaantuneessa maailmassa naiset elivät vain yksityiselämää ja esiintyivät julkisissa tilanteissa vain rajoitetusti. Näin diakonit palvelivat pääasiassa miehiä ja diakonissat naisia.¹¹ Diakonissat vierailivat naisten kotona, veivät ehtoollista sairastaville naisille, avustivat aikuisen naisen kasteessa ja kasteopetuksessa ja saattoivat naisia heidän vieraillessaan papin luona. Mutta muut diakonissojen tehtävät eivät vaikuta liittyneen sukupuoleen sinänsä, kuten diakonissojen osallistuminen saattoihin ja piispan apulaisina avustaminen vieraanvaraisuuteen ja filantropiaan liittyvissä tehtävissä.¹²

Diakonissojen vihittyä palvelutehtävää ei ole koskaan kielletty tai virallisesti lopetettu. Ja tästä huolimatta diakonissat olivat harvinaisia 1100-luvulle tultaessa.¹³ Tähän katoamiseen vaikuttaneet syyt olivat varmastikin moninaiset, kuten luostarien kasvanut vaikutusvalta seurakunnallisessa liturgisessa elämässä, jossa luostaripalvelusten malli korvasi ”katedraalipalveluksen”, eli seurakuntapalvelusten todellisuuden. Miespuolisten luostariasukkaiden liturgiset käytännöt eivät kirjaimellisestikaan jättäneet tilaa diakonissoille. Toisina syinä ovat voineet olla aikuisten käännyntäisten väheneminen, jolloin diakonissoja ei enää tarvittu naisten kastamisessa ja opettamisessa (vaikka, kuten sanottua, nämä eivät olleetkaan ainoita diakonissoille kuuluneita tehtäviä), Bysantin imperiumin kohtaama geopoliittinen paine (Ottomaanivalloittajien ajattelu, jossa naisten osallistumista palvontaan tai johtamiseen ei sallittu, saattoi vaikuttaa myös ortodoksiseen kirkkoon) sekä virheellisesti oletettu yhteys naisten kehojen ja epäpuhtauden välillä.

On merkillepantavaa, että diakonissojen häviäminen oli osa koko diakonaatin surkastumista. Vaikka miehiä yhä vihitään diakoneiksi, ei tämän viran täyteyttä ole enää koskaan elvytetty. Nykyään diakoniutta pidetään vain väliaskelemana kohti pappeutta ja diakonia liturgisena apumiehenä, ei niinkään omalakisena tärkeänä arvona itsessään, jolla on oma ainutlaatuinen palvelutehtävänsä.

Yksi syy diakonissan viran elvyttämisen tarpeeseen nykyään on se tosiasia, että ortodoksinen kirkko erilaisilla tavoilla jatkuvasti pyytää meitä tekemään niin. Lukuisia pyyntöjä on tullut kirkon sisältä, ortodoksien välisiltä ryhmiltä ja tapaamisista, tutkijoilta sekä siltä kasvavalta joukolta, jotka tukevat diakonissaviran elvytystä kirkossa nykyään. Viimeisin ja kenties oleellisin ääni tämän puolesta lausuttiin ekumeenisen patriarkan toimeksi antamassa ja hyväksymässä asiakirjassa *Maailman elämän edestä: kohti ortodoksisen kirkon sosiaaliseen elämään*:

Kirkon on myös aina huomioitava Hengen vaikutus naisten palvelutehtävissä, erityisesti tänä päivänä, jona naiset toimivat yhä enemmän kirkollisen elämän tärkeimmissä tehtävissä (teologeina, seminaarien opettajina, kanonisen lain asiantuntijoina, lukijoina, kuoronjohtajina ja monenlaisina yhteisöään hyödyttävinä asiantuntijoina). Kirkon on myös jatkettava pohdintaa,

¹⁰ Esimerkiksi ”Didascalia Apostolorum” (200-luku), ”Apostolien säädökset” (300-luku), Trullon konsiilin kanoni 40 (600-luku) sekä kahden ekumeenisen kirkolliskokouksen kanonit: ensimmäisen Nikean kokouksen kanoni 19 ja Khalkedonin kokouksen 15. kanoni (300- ja 400-luku).

¹¹ Valerie A. Karras, ”Female Deacons in the Byzantine Church”. *Church History* 73.2 (2004) 272-316.

¹² Karras, ”Female Deacons in the Byzantine Church”, 277-287.

¹³ Diakonissojen katoamisesta, ks. Karras, ”Female Deacons”, 277.

*miten naiset voisivat parhaiten osallistua Kristuksen ruumiin rakentamiseen, ja tähän pohdintaan kuuluu myös kysymys naisdiakonaatin palauttamisesta nykyaikana.*¹⁴

Historiallisten ennakkotapausten ja diakonisojen palauttamista koskevien vaatimusten ohella ortodoksinen kirkko nykypäivänä aidosti tarvitsee diakonisoja. Ortodoksisuus tarvitsee naisten lahjojen kirkastavaa vuodattamista kirkkoon ja maailmaan, mikä tarkoittaisi diakonisojen viran palauttamista. Kirkko tarvitsee heitä jo heidän kasteensa nojalla, yksinkertaisesti jokaisen ainutlaatuisen ihmisen lahjojen takia. Ortodoksinen kirkko tarvitsee naisten lahjoja myös siksi, että naisilla on erilainen inkarnaatioon perustuva todellisuus kuin miehillä, mikä merkitsee, että heillä on myös erilaiset lahjat nimenomaan naisina. Inkarnaation todellisuudella tarkoitetaan elämää ja kokemusta sellaisina kuin me ihmisinä, tässä tapauksessa naispuolisina ihmisinä, ne koemme Kristuksen lihaksitulon valossa.¹⁵

Koko ortodoksinen kirkko, ei vain sen naiset, tarvitsee naisten lahjoja. Koska naisten inkarnaation todellisuus on erilainen, on heillä esimerkiksi erilainen näkökulma valtaan, sen mielekkääseen käyttöön, sen haaskaamiseen, sen väärinkäyttöön - ja näistä näkökulmista voisi koko kirkko hyötyä. Naisilla on oma, erilainen eletty kokemuksensa sekä niiden kautta saadut opetuksensa seksuaalisesta häirinnästä ja väkivallasta, ja myös nämä olisivat koko kirkon hyödyksi. Naiset katsovat eri näkökulmasta lasten kasvattamista, avioliittoa ja perhe-elämää, mikä koituisi sekin koko kirkon hyödyksi. Naisilla on ymmärrys elämän antamisesta ja varjelemisesta, joista koko kirkko ja planeetta voisivat hyötyä.

Kuten aiemmin todettua, naiset palvelevat nykyään seurakunnan hallintoelimissä, opettavat seminaareissa ja niin edelleen, joten osa näistä lahjoista on jo käytössä nykyajan ortodoksisessa kirkossa. Tämä on hienoa, mutta tämä ei vielä heijasta niitä tapoja, joilla naisten lahjat voitaisiin todella sulauttaa osaksi kirkon elämään, eli vihkimällä heitä diakonaattiin, minkä kautta heillä olisi palvelutehtävälleen sakramentaalinen kirkon siunaus. Naiselta naiselle tapahtuva diakonia sekä naisten lahjojen hyödyllisyys olivat osatekijöitä, jotka saivat Aleksandrian patriarkaatin aloittamaan diakonisojen viran elvyttämisen Afrikassa, josta puhun myöhemmin hieman lisää.

Koko kirkko hyötyisi naisten pääsystä diakonaattiin, sillä se tarjoaisi raikkaita mahdollisuuksia miesten ja naisten yhteistyölle vihityn viran piirissä. Esimerkiksi tilanne, jossa pappi ja diakonissa menisivät palvelemaan keskenmenon saanutta avioparia, sisältäisi epäilemättä sakramentaalista synergiaa. Palvelutehtäviin vihittyjen miesten ja naisten yhteistyö tarjoaa valtavan rikkaita ja todellisia mahdollisuuksia palvella kirkkoa ja maailmaa.

Eräs toinen diakonissan viran palauttamisen hyöty olisi, että se väistämättä, mukanaan tuoman huomion ja ansioiden myötä, elvyttäisi koko diakonaattia. Tämä olisi mitä myönteisin kehityskulku. Vihityt diakonissat olisivat osa kokonaisuutena virkistynyttä ja tervettä diakonaattia, mikä vahvistaisi ortodoksisen kirkon diakonisen mission uutta henkeä. Kirkon diakonian tehtävä, kirkon palvelutehtävään perustuva eetos, on itse asiassa kirkkoa aidoimmillaan ja Jumalan valtakunnan täyteläisin ilmaisu maan päällä.

Naiset tulisi vihkiä diakonaattiin, ei vain tulla sinne tonsuurin (tai siunauksen tai pyhityksen) kautta, sillä kuten ortodoksisessa kirkossa asian näemme, vihkimys tuo mukanaan kirkon valvontaa, tukea ja arvovaltaa sekä liittää diakonissat kirkon sakramentaaliseen elämään. Kirkon valvonta ja tuki ovat saman asian eri puolia: ne molemmat vaativat syviä ihmissuhteita ja vastavuoroista vastuullista piispojen ja vihittyjen välillä, vihityn ja seurakunnan välillä sekä

¹⁴ *Maailman elämän edestä*, <https://ort.fi/uutishuone/2023-09-12/maailman-elaman-edesta-life-world>, §29. Diakonissat otetaan esiin myös aivan dokumentin lopussa, jossa luodaan toivorikasta visiota ortodoksisen kirkon tulevaisuuteen (§82). Avoimuuden takia: olin mukana dokumenttia laatineessa erikoistyyryhmässä.

¹⁵ Inkarnaatioon perustuvasta todellisuudesta ja inkarnaation mallista, ks. teokseni *Church of Our Granddaughters* (Cascade, 2023), erityisesti luku 1.

vihityn ja toisten vihittyjen välillä. Arvovalta on tärkeää, sillä ortodoksisen kirkon arvovalta välitetään vihittäväälle henkilölle, mikä tulee koettavaksi ja sinetöidään epiklesiksen, Pyhän Hengen avuksi pyytämisen kautta. Ymmärrämme Pyhän Hengen kutsumisen keskeisenä elementtinä kirkon sakramenteissa. Vihkimyksen kautta välitetty kirkon arvovalta jatkaa elämäänsä vihityn palvelutehtävässä eli diakoniassa.

Vihkimys kytkee vihityn ja hänen palvelutehtävänsä kirkon sakramentaaliseen elämään. Jokainen sakramentti riippuu sakramenttien sakramentista, eukaristiasta. Eukaristian keskeisyys on ilmeistä diakonisojen vihkimisen palveluskaavoissa. Kahden käsikirjoitustradition mukaan diakonissat ”vihittiin eukaristian aikana, täsmälleen samassa kohden liturgiaa kuin miesdiakonitkin.”¹⁶ Muutama minuutti myöhemmin ”juuri vihitty naisdiakoni sai ehtoollisen arkkipiispan kädestä, jonka jälkeen piispa antoi vihitylle kalkan, jonka tämä otti ja asetti takaisin alttarille.”¹⁷ Diakonisojen vihkiminen on sidottu eukaristiaan. Yhteys sakramenttien sakramenttiin syveni diakonisojen vietyä ehtoollista naisille, jotka olivat sairaita tai joutuneet jääneet kotiin. Tästä käytännöstä on mainintoja niinkin varhain kuin 200-luvulta ja tekstilähteet kertovat myös diakonisoista, jotka veivät ehtoollista naisille vankilaan. Jakamalla ehtoollista naisille diakonissat ilmaisivat näin kirkon sakramentaalisen elämän laajentumista kirkkorakennuksen ulkopuolelle.

Meidän tulisi ortodoksisessa kirkossa vihkiä diakonisoja, sillä tämän palvelutehtävän sakramentaalinen siunaus avaa naisten lahjojen aidon sulauttamisen osaksi kirkon elämää, Jumalan kunniaksi ja kaikkien hyödyksi. Naisten lahjat tulisivat jaettua täydemmin sekä kirkolle että maailmalle. Noita lahjoja kunnioitettaisiin, juhlistettaisiin ja niitä todennettaisiin uusilla, hienoilla ja odottamattomilla tavoilla. Diakonisojen läsnäolo toisi mukanaan nykypäivän ortodoksisen kirkon elämään diakonian kukoistusta, parantumista, hyvinvointia sekä uutta elämää ja toivoa.

Keskustelu diakonisoista ortodoksisessa kirkossa on vilkastumassa ja laajentumassa. Voittoa tavoittelemattoman amerikkalaisen pyhän Foiben diakonissakeskuksen avoimena missiona on ”kouluttaa ja rukouksellisesti edistää naisten vihkimistä diakonaattiin nykypäivän ortodoksisen kirkon ja maailman palvelutehtäviin liittyviin tarpeisiin vastaamiseksi.” Istun nykyään tämän keskuksen hallituksessa, ja pyrkimyksenämme on herättää keskustelua diakonisoista Pohjois-Amerikassa niin papiston kuin maallikoidenkin keskuudessa.

Ortodoksinen kirkko Afrikassa on huomannut diakonisojen tarpeen ja heidän mahdollisen hyötynsä nykypäivänä ja prosessi naisten tunnustamiseksi diakonisoiksi on kesken Aleksandrian synodissa. Tämä synodi ymmärsi vuoden 2016 pyhän ja suuren synodin vahvistaneen, että paikalliskirkot voivat vastata paikallisiin tarpeisiin, esimerkiksi diakonisojen tunnustamisen muodossa. Näin vuonna 2017 Aleksandrian patriarkka Teodoros II siunasi Kongon demokraattisessa tasavallassa viisi naista diakonaattiin helmikuussa.

On yleisesti tunnettua, että patriarkka Teodoroksen alkuperäisenä aikeena oli nimenomaan vihkiä nämä naiset diakonaattiin. Kuitenkin Afrikan ulkopuolella asuvat lahjoittajat uhkasivat katkaista Afrikan kirkon rahahanat, mikäli patriarkka toteuttaisi suunnitelmansa. Afrikan kirkko ei ole omavarainen, vaan on riippuvainen ulkopuolisesta rahoituksesta. Myönnytyksenä patriarkka ”pyhitti” nämä naiset diakonisoiksi vuonna 2017 heidän vihkimisensä sijaan.

On oleellista huomata ero tonsuurin, siunauksen tai pyhittämisen (*kheirotesia*) ja vihkimyksen (*kheirotonia*) välillä. Termit ja merkityserot ovat petollisia, sillä sanoja käytetään ajoittain toistensa vastineina tai ne jopa sekoitetaan toisiinsa, sillä molempien perusmerkityksenä on kreikan kielessä ”kätten päälle paneminen”. Mutta ero on tärkeä, sillä se johtaa suoraan

¹⁶ Karras, “Female Deacons,” 300. Diakonisojen vihkiminen tapahtui välittömästi anaforan päätyttyä, kuninkaallisten ovien uudelleen avaamisen jälkeen.

¹⁷ Karras, “Female Deacons,” 301. Tämä tapahtui sen jälkeen, kun diakonissa oli pukeutunut diakonin orariin.

ortodoksisessa ekklesiologiassa ja riituksessa vallitsevaan erotteluun (on myös merkittävää, että muinaisessa kirkossa diakonissat nimenomaan vihittiin (*kheirotonia*)). Erottelu on sikälkin tärkeää, että kun diakonissojen virkaa elvytetään nykyisessä kirkossa, on päätettävä kuuluvatko diakonissat pappisuuden ylempiin vai alempiin asteisiin. Onkin mielenkiintoista, että Afrikan diakonissojen siunaus tapahtui liturgisesti kohdassa, joka sijaitsi alempien ja ylempien asteiden välissä.

Patriarkka Teodoros myöhemmin siunasi lukuisia muita naisia Sierra Leonessa ja muualla Afrikassa, kunnes epämääräisesti totesi vuonna 2020, että Aleksandrian patriarkaatti ei jatka tätä kokeilua, ilmoittaen ”asian olevan väliaikaisesti tauolla”, oletettavasti jatkuvan taustalla vaikuttaneen taloudellisen paineen takia.¹⁸ Monet Afrikassa ja muualla huolestuivat, että tämä merkitsi loppua diakonissojen palauttamiselle Afrikkaan. Afrikkalaiset teologit ja papit kuitenkin jatkoivat julkista kannatustaan diakonissan viran palauttamiselle Aleksandrian patriarkaattissa. Isä Njorge John Ngige sanoo, että diakonissoille ”ei ole kanonista tai opillista vastustusta” ja että ”diakonissat ovat oikeutetusti tervetulleita nykyajan kirkkoon lähetystyöhön liittyvistä syistä sekä apostolisista syistä.”¹⁹

Olen iloinen saadessani kertoa, että tätä kirjoittaessani Zimbabwen metropoliitta Serafim (Kykkotis) on saanut patriarkka Teodorokselta siunauksen vihkiä naisia diakonaattiin myöhemmin tänä vuonna. Afrikan ortodoksinen kirkko on näyttänyt esimerkkiä järjestämällä piispainkokouksen käsittelemään diakonissan viran palauttamista. Saakoon tämä pyrintö siunauksen ja toivottavasti Afrikka jatkaa muun ortodoksinen maailman johtamista toisten diakonissojen palauttamista suunnittelevien autokefaalisten kirkkojen kanssa.

Lopuksi

Olisin voinut otsikoida puheeni myös ”Naiset ja johtaminen ortodoksisessa kirkossa” tai ”Naisen roolit ortodoksisessa kirkossa”, mutta valitsin näiden sijaan otsikon ”Naiset ja diakonia ortodoksisessa kirkossa” korostaakseni palvelun ja diakonian merkitystä. Naisten roolien merkityksen kasvattamisessa ortodoksisessa kirkossa ei ole niinkään kyse naisten roolien laajentamisesta tai naisten oikeudenmukaisesta asemasta johtamisessa, vaan sen sijaan siinä on kyse siitä, että naisilla olisi mahdollisuus antaa itsensä täydellisemmin kirkolle diakonisella rakkaudella ja palvelulla koko kirkon ja maailman hyväksi.

Omassa työssäni olen pyrkinyt rohkaisemaan ortodoksista yhteisöä siihen, että diakonia ei tarkoita vain nykyisyyden kohtaamista, vaan myös tulevaisuuden. Meidän tulisi pitää mielessämme lapsenlapsiemme ortodoksinen kirkko ja tehdä nyt tarvittavia muutoksia, jotka palvelevat tulevaisuuden kirkon mahdollisuuksia elää todeksi sen palvelun eetosta. Tähän on monia keinoja, ja yksi niistä on naisten mahdollisuuksien kasvattaminen osallistua diakoniaan koko ortodoksisessa kirkossa. Tähän kuuluvat myös vihityt diakonissat. Mahdollisuuksien avartaminen on nyt käsillä ja meidän vallassamme, ja sen soisi suoda ortodoksiselle kirkolle itselleen mahdollisuuden ilmaista täydemmin sen diakoniaan perustuvaa tehtävää.

Katolisen teologin Karl Rahnerin nimiin on laitettu lausahdus: ”Tulevaisuudessa kirkosta tulee diakoninen tai se lakkaa olemasta.”²⁰ Ajatuksessa piilee totuus, sillä kirkko on aidosti itsensä, aito kirkko, vain silloin kun se on luonteeltaan diakonista. Avartuminen naisten diakonisille palvelutehtäville ja diakonissan viran palauttaminen ei välittömästi tai maagisesti synnytä täydellisen diakonista kirkkoa. Maallinen kirkon ilmaisu ei koskaan saavuta täydellisyyttä ennen Jumalan valtakuntaa. Mutta naisten diakonian lisääminen kirkossa, esimerkiksi diakonissojen

¹⁸ Vassiliadis, Petros. ”Final Report of the International Scientific Symposium: Deaconesses, Past, Present, Future”. 2020.

¹⁹ Njorge John Ngige. ”IOTA Missiology Seminary on Women’s Ministries in Africa Webinar” 2021.

²⁰ Evangelos Theodorou, ”Deaconesses, Ordination of Women and Orthodox Theology: Response by Professor Emitterus Evangelos Theodorou”, 19.7. 2018.

avulla, saa koko kirkon liikkumaan diakoniseen suuntaan. Ja diakoniaan perustuva ortodoksinen kirkko ei vain pysy elossa, vaan on oma aito itsensä, todellinen Kristuksen ruumis, joka suuntautuu diakonisella tehtävällään kohti maailmaa.